

## Pokojowa nagroda Nobla

Idea pacyfizmu jest znana ludzkości od kilku pokoleń. Głosili ją uczeni, ludzie kultury, sztuki, działacze społeczni i polityczni. Wielu z nich uznało pacyfizm jako cel swojego życia. Problematyka pacyfizmu jest również bliska Pokojowej Nagrodzie Nobla.

W niniejszym rozdziale pragnę zająć się zagadnieniem oddziaływania idei pacyfistycznych na Pokojową Nagrodę Nobla. Chciałbym wskazać na kilku przykładach, jakie cele przyświecały w karierze politycznej laureatom tej prestiżowej nagrody, a także za jaki wysiłek na rzecz pokoju ją otrzymali.

Termin pacyfizm obecnie jest różnie pojmowany i definiowany. Niektórzy uważają, iż ma on wąskie znaczenie. Inni natomiast twierdzą, że jest to pojęcie, które można rozumieć szeroko.

*Popularna Encyklopedia Powszechna*<sup>1</sup> definiuje pacyfizm jako ruch społeczny i polityczny, dążący do wyeliminowania wojny jako sposobu rozstrzygnięcia konfliktów wewnętrznych i międzynarodowych. Podobne znaczenie tego terminu można spotkać w *Słowniku języka polskiego*<sup>2</sup>. Pacyfizm jest tutaj zdefiniowany również jako ruch społeczny i polityczny propagujący pokój i potępiający wojny bez względu na ich charakter. Moim zdaniem jest to jednak płytkie rozumienie pacyfizmu. Nie odzwierciedla ono intencji ludzi szerzących tę ideę. Słusznie zauważa prof. M. Szyszkowska<sup>3</sup> we wprowadzeniu do publikacji „*Pacyfizm czy zagłada*”, iż pacyfizm winien być pojmowany szeroko. Domaganie się zniesienia kary śmierci, przymusu służby wojskowej też mieści się w tym pojęciu. Niestosowanie przemocy, a także wegetarianizm mogą również stanowić o postawie pacyfistycznej.

1 *Popularna Encyklopedia Powszechna*, t. 13, Kraków 1996, s. 14, s.v. pacyfizm.

2 *Słownik Języka Polskiego*, t. 2, Warszawa 1979, s. 579, s.v. pacyfizm.

3 M. Szyszkowska, *Wprowadzenie w: Pacyfizm czy zagłada*, praca pod red. M. Szyszkowskiej, Warszawa 1996, s. 7–11.

Na wstępie chciałbym przedstawić obszerniejsze informacje o fundatorze nagrody. Alfred Bernhard Nobel (1833–1896) był szwedzkim wynalazcą i przemysłowcem, autorem około 355 patentów. Skonstruował on tzw. zapalnik (detonator). Największym jego wynalazkiem było jednakże odkrycie dynamitu.<sup>4</sup> Za swoje osiągnięcia Nobel został wybrany na członka Instytutu Królewskiego w Londynie, Towarzystwa Inżynierów Cywilnych w Paryżu i Królewskiej Szwedzkiej Akademii Nauk<sup>5</sup> a także uzyskał tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu w Uppsali<sup>6</sup>. Trudno jednak tego wybitnego uczonego uznać za uosobienie postawy pacyfistycznej. Nie można go chyba nazwać miłośnikiem pokoju. Jego wynalazki nie miały pokojowego charakteru, a ich wykorzystanie praktyczne przyczyniło się do śmierci wielu istot ludzkich. Postawa Nobla może być pojmowana wręcz jako zaprzeczenie pacyfizmu. Jednakże twórca najbardziej rozpowszechnionego materiału niszczącego staje się patronem działalności naukowej, a nawet pewnych zachowań zbliżonych do pacyfizmu.

Zgodnie z testamentem odsetki od pozostawionego przez Nobla majątku (9,2 mln dolarów USA) miały być przeznaczone na nagrody. W 1900 r. powstała szwedzko–norweska fundacja z siedzibą w Sztokholmie w celu realizacji testamentu Alfreda B. Nobla.<sup>7</sup> Z dochodów Fundacji Nobla przyznaje się corocznie pięć równej wielkości międzynarodowych nagród za wybitne osiągnięcia naukowe. Za działalność na rzecz zbliżenia między narodami przyznawana jest Pokojową Nagrodę Nobla. Wysokość nagród zależy od dochodów Fundacji. Nagrodę Nobla w dziedzinie fizyki i chemii przyznaje Królewska Szwedzka Akademia Nauk. Laureata nagrody w dziedzinie fizjologii lub medycyny wskazuje Królewski Karoliński Instytut Medyko–Chirurgiczny ze Szwecji. Od 1969 r. jest też przyznawana przez Królewską Szwedzką Akademię Nauk Nagroda Nobla w dziedzinie nauk ekonomicznych. Została ona ufundowana przez Sveriges Riksbank w roku obchodów trzechsetlecia jego istnienia<sup>8</sup>.

4 F. Jaszniński, *Alfred Nobel, Król dynamitowu*, Warszawa 1995, s. 141.

5 F. Jaszniński, dz. cyt., s. 173.

6 *Popularna Encyklopedia Powszechna*, t.11, Kraków 1996, s.220, s.v. Nobel Alfred Bernhard.

7 F. Jaszniński, dz. cyt., s. 183.

8 F. Jaszniński, dz. cyt., s. 8, *Popularna Encyklopedia Powszechna*, t.11, Kraków 1996, s. 221, s.v. Nobla Nagroda.

Pokojową Nagrodę Nobla za działalność na rzecz pokoju przyznaje Komitet Nobla składający się z pięciu osób wybieranych przez parlament norweski – Storting. Statut Nagrody Nobla i przepisy regulujące działalność instytucji powoływanych do ich przyznawania ( tzw. Komitetów Nobla ) oficjalnie zatwierdził król szwedzki Oskar II w 1900 r. Pokojowa Nagroda Nobla jest przyznawana za działalność na rzecz pokoju<sup>9</sup>. Jest to sformułowanie nieostre. Należy tutaj rozumieć podejmowanie pokojowych inicjatyw na polu międzynarodowym oraz pokojowe rozwiązywanie konfliktów wewnętrznych czy międzypaństwowych. Można zatem doszukać się w samej idei Pokojowej Nagrody Nobla związków z pacyfizmem. Działanie na rzecz pokoju mieści się w zakresie tego pojęcia. Nie wszystkie osoby, którym to wyróżnienie przypadło można nazwać pacyfistami. Niektórym można zarzucać nawet odpowiedzialność za wywołanie konfliktów zbrojnych i śmierć niewinnych osób.

Prawo do nominacji do Pokojowej Nagrody Nobla posiadają: obecni i byli członkowie Komitetu Nagrody Nobla, członkowie: zgromadzeń narodowych i rządów różnych krajów, Unii Międzyparlamentarnej, Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze, Międzynarodowego Trybunału Arbitrażu, Instytutu Prawa Międzynarodowego, kierownictwo Międzynarodowego Biura Pokoju, uniwersytecy<sup>10</sup>. profesorowie prawa, nauk politycznych, historii i filozofii, laureaci Pokojowej Nagrody Nobla

Nominacje powinny być składane do 1 lutego każdego roku, w którym nagroda zostanie przyznana. To prestiżowe wyróżnienie może otrzymać zarówno instytucja, organizacja, jak też i osobom prywatna. Instytutu Nobla jest organem powołanym w celu organizacji wszelkich prac przygotowawczych związanych z nominacjami i wręczaniem nagród. Dyrektor Instytutu jest również sekretarzem Komitetu Nobla. Jest on odpowiedzialny za zapewnienie Komitetowi wszelkich dostępnych informacji potrzebnych do wypełniania jego obowiązków statutowych. Celem głównym Instytutu jest śledzenie pokojowych inicjatyw na polu

---

9 N. K. Stahle, Administration and finances of Nobel Foundation, w: Nobel. The Man and his Prizes, Amsterdam–London–New York 1972, s. 641, 664–665, *Popularna Encyklopedia Powszechna*, t.11, Kraków 1996, s.221, s.v. Nobla Nagroda.

10 N.K. Stahle, dz. cyt., s. 664–665.

międzynarodowym, ze szczególnym uwzględnieniem pokojowych rozwiązań konfliktów.

Kiedy uznaje się, że komplet nazwisk kandydatów na dany rok wpłynął już do Komitetu, przewodniczący zestawia listę zawierającą dane personalne (ostatnio było około 100 kandydatów). Następnie na posiedzeniach członkowie Komitetu zapoznają się ze znacznie poszerzoną ilością danych zebranych przez dyrektora i radców Instytutu. Po szeregu odbytych posiedzeń Komitet podejmuje ostateczną decyzję. Dzieje się to zwykle w połowie października. Jeżeli członkowie Komitetu są zgodni co do kandydata powiadamiają osobę zainteresowaną oraz środki masowego przekazu. Ceremonia wręczenia nagrody odbywa się w Oslo i Sztokholmie zawsze 10 grudnia w rocznicę śmierci Alfreda Nobla<sup>11</sup>.

Laureatami Pokojowej Nagrody Nobla były zarówno instytucje, organizacje, jak też i osoby prywatne. W latach 1914–16, 1918, 1923–24, 1928, 1932, 1939–1943, 1948, 1955–1956, 1966–67, 1972 czyli w sumie 19 razy w historii nie została ona przyznana<sup>12</sup>. Przeszkodą były np. działania I i II wojny światowej, przyczyną bywał także brak osób godnych, by je uhonorować tak prestiżową nagrodą. Czasami decydowały o tym względy polityczne. Raz tylko w historii, w 1973 r. Le Duc Tho z Demokratycznej Republiki Wietnamu nie przyjął Pokojowej Nagrody Nobla.

Dwanaście razy laureatem Pokojowej Nagrody Nobla były organizacje międzynarodowe. Trzykrotnie w latach 1917, 1944 i 1963 r. otrzymał ją Czerwony Krzyż. Warto przybliżyć profil działalności niektórych organizacji uhonorowanych Pokojową Nagrodą Nobla.

Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża to organizacja szwajcarska o międzynarodowym zasięgu działalności założona w 1864 r. Na jego główne zadania składa się nadzór nad przestrzeganiem postanowień Konwencji Genewskiej oraz pomoc ofiarom wojny, po-

11 N.K. Stahle, dz. cyt., s. 664-665.

12 F. Jaszuski, dz. cyt., s. 205-209, *Popularna Encyklopedia Powszechna*, t.11, Kraków 1996, s. 202-238, s.v. Nagrody Nobla w latach 1901-1995.

szukiwanie osób zaginionych oraz mediacje w konfliktach zbrojnych.<sup>13</sup> Niewątpliwie organizacja podejmuje działalność na rzecz pokoju, które jednakże mieści się w jej zadaniach statutowych.

W 1904 r. Pokojową Nagrodą Nobla został uhonorowany Instytut Prawa Międzynarodowego. Natomiast w 1910 r. – Międzynarodowe Stałe Biuro Pokoju. W 1938 r. laureatem Nagrody został Międzynarodowy Urząd Nansenowski do Spraw Uchodźców, a w 1954 r. Pokojową Nagrodę Nobla przyznano organizacji międzynarodowej o podobnym profilu działania – Urzędowi Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców. W 1965 r. tym rodzajem nagrody został uhonorowany Fundusz Narodów Zjednoczonych Pomocy Dzieciom (UNICEF).

W 1969 Pokojową Nagrodę Nobla otrzymała Międzynarodowa Organizacja Pracy (ILO), założona w 1919 r. jako jednostka organizacyjna Ligi Narodów. Po II wojnie światowej została ona przekształcona w wyspecjalizowaną filię Organizacji Narodów Zjednoczonych. Zajmuje się problemami pracowników i warunków pracy. W swojej działalności MOP (ILO) dąży do stymulowania poprawy warunków pracy pracowników na całym świecie. Zmierza także do tworzenia systemów zabezpieczeń społecznych. W toku odbywanych corocznie konferencji MOP (ILO) uchwała różnorodne zalecenia i konwencje. Są one następnie przekazywane państwom członkowskim do realizacji i ratyfikowania. Poprzez zalecenia i konwencje MOP (ILO) obliguje kraje członkowskie i sygnatariuszy określonych konwencji do tworzenia i przestrzegania określonych rozwiązań prawnych z zakresu prawa pracy<sup>14</sup>.

Czy jej działalność statutowa jest ukierunkowana na działania pokojowe ? Trudno na to dać odpowiedź jednoznacznie twierdzącą. Mo-

13 Z. M. Klepacki, *Encyklopedia teorii i praktyki organizacji międzynarodowych*, Warszawa 1990, s. 301-302, s.v. Czerwony Krzyż oraz E.J. Osmańczyk, *Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1986, s. 94, s.v. Międzynarodowy Czerwony Krzyż.

14 Z.M. Klepacki, dz. cyt., s. 190, s.v. Międzynarodowa Organizacja Pracy oraz E.J. Osmańczyk, dz. cyt., s. 196, s.v. ILO oraz W. Morawiecki, *Narody Zjednoczone: zamierzenia i rzeczywistość*, Warszawa, W. Fronczak, Międzynarodowa Organizacja Pracy, Warszawa 1965, s. 16 oraz I. Białocerkiewicz, *Prawne i polityczne aspekty członkostwa MOP*, *Sprawy Międzynarodowe*, nr 2/1978, *Popularna Encyklopedia Powszechna*, t. 10, Kraków 1995, s. 225, s.v. Międzynarodowa Organizacja Pracy (ILO),

zna powiedzieć, iż nie mieści się ona nawet w ramach szerokiego rozumienia pojęcia pacyfizmu.

Wiele razy Pokojową Nagrodą Nobla przyznawano organizacjom międzynarodowym. Czy była to słuszna decyzja? Wspecjalizowane organizacje międzynarodowe wykonywały jedynie to co leży w ich gestii. Dlaczego zatem są laureatami Pokojowej Nagrody Nobla. Być może stało się tak dlatego, iż należało uhonorować niezwykle trudną pracę ludzi związanych z tą instytucją, czy też było brak osób, które poniosły większe lub mniejsze zasługi na rzecz pokoju.

W 1961 pośmiertnie uhonorowano Pokojową Nagrodą Nobla tragicznie zmarłego Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych Daga Hammarskjölda<sup>15</sup>. Kim był ten polityk? Jakimi wartościami kierował się w swym życiu? W kwietniu 1953 r., młody szwedzki dyplomata Dag Hammarskjöld został wybrany na drugiego w historii Organizacji Narodów Zjednoczonych sekretarza generalnego.<sup>16</sup> Wtedy to spośród krajów afrykańskich należały do ONZ jedynie cztery państwa. Pod koniec 1960 r., gdy Europa rezygnowała z kolonialnej kontroli kontynentu afrykańskiego, takich krajów było 26. Oprócz wiecznie niespokojnego Bliskiego Wschodu również problemy wyzwajającej się spod kolonializmu Afryki stanowiły dla Daga Hammarskjölda poważny problem. W 1960 r. Republika Konga, która niedługo przedtem stała się niepodległym państwem stanęła w obliczu wojny domowej. Kraj ten przestał być belgijską kolonią 30 czerwca 1960 r. Był zupełnie nie przygotowany do samodzielności. W wyniku majowych wyborów został wyłoniony rząd, w którym mieli współpracować prezydent Joseph Kasavubu i jego rywal, premier Patrice Lumumba. W tak napiętej i pełnej wrogości atmosferze doszło do aktów przemocy. 5 lipca 1960 r. w stolicy republiki – Leopoldville, wybuchł bunt kongijskich żołnierzy przeciwko belgijskiemu dowództwu. Gdy powstanie objęło większe miasta w innych prowincjach, oddziały belgijskie interweniowały, chcąc zapewnić bezpieczeństwo przebywającej w Kongu białej ludności. Przywódca bogatej w surowce naturalne prowincji Katanga, Moise Czumbe, 11 lipca 1960 r. ogłosił jej secesję i oznajmił, że staje się ona

15 F. Jaszuski, dz. cyt. 208, Mały oxfordzki słownik historii świata w XX wieku, przeł. M. Urbański, London, 1992, s. 537, s.v. Hammarshjold, *Popularna Encyklopedia Powszechna*, t. 11, Kraków 1996, s. 230, s.v. Nagroda Nobla w latach 1956–1962.

16 B. i M. Bankowicz, *Leksykon historii XX wieku*, Kraków 1996, s. 207, s.v. Hammarshjöld Dag.

niepodległym państwem. Kasavubu i Lumumba zwrócili się do ONZ, której Kongo od niedawna było członkiem, o pomoc w przywracaniu porządku w ogarniętym niepokojem kraju<sup>17</sup>.

Kryzys w Kongo wymagał określenia na nowo roli ONZ w świecie, co w efekcie doprowadziło Daga Hammarskjölda do bezpośrednio konfliktu ze Związkiem Radzieckim. 13 lipca 1960 r. wieczorem odbyło się posiedzenie Rady Bezpieczeństwa ONZ. Na tym spotkaniu Dag Hammarskjöld wezwał do szybkiej reakcji na apel przywódców Konga. Związek Radziecki domagał się potępienia Belgii za „agresję”, a Francja, Wielka Brytania i Stany Zjednoczone wystąpiły przeciwko krytyce ich sojusznika z NATO. Rada Bezpieczeństwa uchwaliła kompromisową rezolucję, wzywającą do wycofania belgijskich żołnierzy z Konga i wysłania tam oddziałów ONZ<sup>18</sup>.

Dag Hammarskjöld zwrócił się o pomoc wojskową do innych krajów afrykańskich. W ciągu pięciu dni 3500 żołnierzy z Tunezji, Ghany, Maroka i Etiopii przybyło do Leopoldville, skąd zostali rozlokowani na terenie całego kraju. Pojawienie się oddziałów ONZ w Kongo nie doprowadziło do zażegnania kryzysu w tym kraju ani nie rozwiązało trudnej sytuacji w samym ONZ. 5 września Kasavubu zdymisjonował Lubumbę, który natychmiast ogłosił, że pozbawia prezydenta urzędu. Szef sztabu armii kongijskiej, Joseph Mobutu, włączył się do sporu w ten sposób, że sam przejął władzę.<sup>19</sup> Jednym z jego pierwszych posunięć było zamknięcie placówek dyplomatycznych państw obozu socjalistycznego, które podejrzewał o ingerencję w wewnętrzne sprawy Konga. Kasavubu utrzymał nominalną pozycję szefa rządu a Lumumba został aresztowany i przekazany swoim wrogom w Katandze. W początku 1961 r. zamordowano go. Tymczasem Czombe nadal starał się doprowadzić do oderwania Katangi od Konga i zaczął angażować europejskich najemników.

20 września 1960 r. w Nowym Jorku odbyło się posiedzenie Zgromadzenia Ogólnego ONZ, na które przybyło 57 ministrów spraw zagranicznych i 23 przywódców państw, wśród nich prezydent USA Dwight D. Eisenhower, premier Wielkiej Brytanii Harold Macmillan,

17 W. Morawiecki, dz. cyt., s. 193, *Wielkie Zagadki Przeszłości*, Warszawa 1996, s. 81.

18 W. Morawiecki, dz. cyt., s. 193, *Wielkie Zagadki Przeszłości*, Warszawa 1996, s. 82.

19 Leksykon państw świata 1994/1995, Warszawa 1994, s. 490, s.v. Zair.

przywódca Indii Jawaharlal Nehru, Kuby Fidel Castro i Związku Radzieckiego Nikita Chruszczow. Ten ostatni oskarżył byłe mocarstwa kolonialne o „kontynuowanie brudnej roboty za pośrednictwem sekretarza generalnego” i zaproponował aby zlikwidować funkcję piastowaną przez Daga Hammarskjölda i zastąpić ją trzyosobowym organem reprezentującym komunistyczny Wschód, kapitalistyczny Zachód i kraje neutralne.<sup>20</sup> W odpowiedzi sekretarz generalny ONZ zobowiązał się wytrwać na swoim stanowisku, za co Zgromadzenie Ogólne zgłosiło mu owację na stojąco<sup>21</sup>.

17 lutego 1961 r. Rada Bezpieczeństwa poparła Daga Hammarskjölda w staraniach o niedopuszczenie do wybuchu wojny domowej w Kongu. W lecie tego roku utworzony w Leopoldville rząd koalicyjny skupił wszystkie ugrupowania ze znaczącym wyjątkiem frakcji Moise Czumbe. Dążenia Katangi do niepodległości były w pewnym stopniu popierane przez Belgię, Francję, Wielką Brytanię, Stany Zjednoczone i sąsiadujący z Kongiem protektorat brytyjski – Rodezję Północną (obecnie Zambia).<sup>22</sup>

Z końcem sierpnia 1961 r., gdy w Kongu znajdowało się blisko 16 tys. żołnierzy ONZ Dag Hammarskjöld postanowił działać. Upoważnił siły ONZ do pojmania europejskich najemników służących w Katandze i zajęcia kluczowych pozycji w stolicy tej prowincji Elisabethville. Posunięcie to wywołało kolejną krytyczną reakcję, tym razem ze strony Zachodu, który oskarżył sekretarza generalnego o prokomunistyczne i antyzachodnie nastawienie. 12 września 1961 r. Dag Hammarskjöld wyruszył w podróż z Nowego Jorku do Leopoldville. Przed odlotem zwierzył się swemu współpracownikowi, że złoży dymisję, jeżeli nie zdoła rozwiązać problemu Katangi. Gdy następnego dnia Dag Hammarskjöld przyleciał do Konga, w Katandze trwały już walki między siłami ONZ a najemnikami, a Czombe zdążył uciec do Rodezji Północnej. W przekonaniu, że jedynie osobista interwencja sekretarza generalnego może odnieść skutek, Dag Hammarskjöld zgłosił gotowość

20 Z.M. Klepacki, dz. cyt., s. 364.

21 W. Morawiecki, dz. cyt., s. 195, *Wielkie Zagadki Przeszłości*, Warszawa 1996, s. 83.

22 R.C. Good, *The Congo Crisis. A Study of Postcolonial Politics* w: Martin (red.), *Neutrality and Nonalignment*, New York 1962, s. 62.



spotkania się z Czombem w przygranicznej rodezyjskiej miejscowości Ndola<sup>23</sup>.

Mimo, iż zgodnie z planem Dag Hammarskjöld miał podróżować samolotem DC-4, oddał go do dyspozycji brytyjskiego dyplomaty, Lorda Lanndsdowna, sam zaś postanowił odbyć podróż na pokładzie rozwijającego większą prędkość, należącego do ONZ samolotu DC-6B o nazwie *Albertina*, który przyleciał właśnie z Elisabethville. Najprawdopodobniej sekretarz generalny nie wiedział, że podczas startu w Kantandze *Albertina* została ostrzelana. Choć uszkodzenia naprawiono, samolot stał bez nadzoru na lotnisku przez cztery godziny. W niedzielę 17 września 1961 r., tuż przed godziną 17.00 maszyna ruszyła w rejs do Ndoli, wioząc na pokładzie dziewięcioosobową delegację. Aby ominąć Katangę, *Albertina* poleciała prosto na wschód i nad jeziorem Tanganika skręciła na południe w kierunku Rodezji Północnej<sup>24</sup>.

W poniedziałek gazeta *The New York Times* błędnie podała, że sekretarz generalny spotkał się w Ndoli z Czombem, ale już następnego dnia zamieściła materiał pod dramatycznym tytułem: „Hammarskjöld zginął w katastrofie lotniczej, Kennedy próbuje zarządzić kryzys w ONZ”. Prezydent zadeklarował poparcie Stanów Zjednoczonych w uczynieniu z ONZ „skutecznego instrumentu utrwalania pokoju na świecie, co przyświecało działalności Daga Hammarskjölda”<sup>25</sup>.

Jak bywa w przypadku nagłej śmierci tak ważnej osobistości, również katastrofa samolotu Daga Hammarskjölda stała się tematem licznych plotek, domysłów i komentarzy. Wysiłki sekretarza generalnego mające na celu niedopuszczenie do secesji Katangi przysporzyły mu wielu wrogów. Brytyjczycy z Rodezji Północnej widzieli w Czombem i jego europejskich najemnikach swoistą zaporę przed czarnym nacjonalizmem. Związek Radziecki otwarcie wzywał do odwołania Daga Hammarskjölda z jego funkcji, natomiast wiele krajów zachodnich oskarżało go o sympatie prokomunistyczne.

We wtorek, 19 września 1961 r., dzień po oficjalnym potwierdzeniu wiadomości o śmierci Daga Hammarskjölda, w Nowym Jorku

23 W. Morawiecki, dz. cyt., s. 195, *Wielkie Zagadki Przeszłości*, Warszawa 1996, s. 83.

24 *Wielkie Zagadki Przeszłości*, Warszawa 1996, s. 83–84.

25 Cytaty za *Wielkie Zagadki Przeszłości*, Warszawa 1996, s. 84.

odbyła się sesja Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych. Z prawej strony przewodniczącego zgromadzenia stał pusty fotel sekretarza generalnego. Delegaci z całego świata wstali, by minutą ciszy uczcić pamięć tragicznie zmarłego. Jeden z pracowników ONZ tak oto określał tę chwilę: „Jeszcze nigdy minuta nie trwała tak długo, cisza nie była tak martwa a fotel tak pusty”<sup>26</sup>.

Miesiąc później Dagowi Hammarskjöldowi pośmiertnie przyznano Pokojową Nagrodę Nobla. Jest to postać, która moim zdaniem, w pełni zasłużyła na tę nagrodę. Przyznana ona została jednak w takich okolicznościach, że może być z jednej strony postrzegana jako hołd wobec wysiłków pokojowych Daga Hammarskjölda. Z drugiej natomiast – jako wyraz poczucia winy. Sekretarz Generalny ONZ podejmując działania w kierunku rozwiązania konfliktu w Kongo był niewygodny zarówno dla wschodu jak i zachodu. Był człowiekiem wiernym swoim zasadom, osobą wyprzedzającą swoje czasy.

W 1978 r. Pokojową Nagrodą Nobla zostali uhonorowani Anwar as-Sadat z Egiptu i Menachem Begin z Izraela<sup>27</sup>. Kim byli lauryci tej nagrody? Czy w swym życiu kierowali się ideą pacyfizmu? Anwar as-Sadat (1918–1981) był politykiem egipskim. Działał w tajnym stowarzyszeniu Wolni Oficerowie, kierowanym przez płk Gammala Abdel-Nasera, które w 1952 r. dokonało puczu wojskowego, obalając króla Faruka I. W nocy 26 lipca 1952 r. opanowali oni bez trudu stolicę, zmusili do abdykacji króla i przejęli władzę. W następnym roku „wolni oficerowie” rozwiązali wszystkie egipskie partie polityczne, zastępując je masowym ugrupowaniem pod nazwą Narodowego Frontu Wyzwoleńczego. W czerwcu 1953 roku Egipt, najważniejsze państwo świata arabskiego, proklamowany został republiką. Anwar as-Sadat znajdował się w elitach władzy. Przez wiele lat współpracował z G.A. Naserem, piastując w latach 1954–1956 urząd ministra informacji. W 1969 roku został wiceprezydentem a po śmierci Nasera prezydentem. Uniezależnił Egipt od ZSRR i usunął w 1972 r. radzieckich doradców wojskowych<sup>28</sup>. Na jego

26 Wielkie Zagadki Przeszłości, Warszawa 1996, s. 85.

27 Popularna Encyklopedia Powszechna, t. 11, Kraków 1996, s. 230, s.v. Nagroda Nobla w latach 1956–1962.

28 B. i M. Bankowicz, A. Dudek, dz. cyt., s. 295, s.v. Sadat, Mały oxfordzki słownik historii świata XX wieku, dz. cyt., s. 537 s. v. Sadat, Encyklopedia historii świata, red. R. Milbank, Warszawa 1994, *Popularna Encyklopedia Powszechna*, t. 16, Kraków 1997, s.19, s.v. Sadat Anwar as-.

rozkaz 6 października 1973 r. armia egipska zaatakowała wojska izraelskie. W tych dniach trwało najważniejsze święto żydowskie tzw. Dzień Pokuty („Jom Kippur”).<sup>29</sup> Egipcjanie przekroczyli Kanał Sueski, przełamując izraelskie linie obronne. W tym samym czasie, od północnego zachodu zaatakowała Syria, zajmując Wzgórza Golan. Izraelski kontratak, po ciężkich walkach doprowadził do wycofania się Syryjczyków. Zdołano też otoczyć na Synaju znaczną część armii egipskiej. Zawieszenie broni, wynegocjowane pod egidą Organizacji Narodów Zjednoczonych, potwierdzało izraelskie zwycięstwo wojskowe.<sup>30</sup> Nie było ono jednak do końca przekonujące. Ułatwiło to Sadatowi negocjacje w sprawach Synaju i skłoniło Izrael do cofnięcia się na obu frontach. W rezultacie, po sześciu latach Egipt, mógł ponownie otworzyć Kanał Sueski. Naciski Stanów Zjednoczonych a także niektórych państw europejskich na Izrael w sprawie tych ustępstw związane były z ich obawą przed nową bronią gospodarczą, jaką w tym czasie odkryli Arabowie. Był nią szantaż naftowy, rodzaj nacisku wywierany przez zmniejszanie produkcji i podnoszenie cen<sup>31</sup>.

Późniejszy zwrot w stosunkach izraelsko–egipskich dokonał się głównie dzięki Sadatowi. Uznał on, iż jego kraj po wojnie Jom Kippur może znacznie więcej zyskać drogą dyplomatyczną niż przez militarną konfrontację z wyraźnie silniejszym przeciwnikiem. W listopadzie 1977 r. z własnej inicjatywy podjął misję pokojową, udając się osobiście do Izraela. Złożył wieniec u stóp pomnika ofiar wojny. W Knesecie (izraelskim parlamencie) wygłosił znamienne przemówienie, gwarantujące bezpieczeństwo Żydów w świecie arabskim. Mimo pełnej oburzenia reakcji państw arabskich, Anwar as–Sadat spotkał się rok później 17 września 1978 r. z premierem Izraela Menachemem Beginem w Camp David, by prowadzić rozmowy pokojowe przy pośrednictwie amerykańskiego prezydenta Jimmy Cartera. Rozmowy te zaowocowały podpisaniem 26 marca 1979 r. w Waszyngtonie traktatu pokojowego. Izrael wycofał swe wojska z półwyspu Synaj a Egipt uznał istnienie

29 J. Biżewski, K. Kubiak, *Jom Kippur*, Warszawa 1995, s. 5–50, W. Roszkowski, *Półwiecze Historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 1997, s. 279, s. v. wojna Jom Kippur oraz Z Ryniewicz, *Bitwy świata*, Warszawa 1995, s. 25–257 s.v. Wojna izraelsko–arabska Jom Kippur 6 X – 11 XI 1973.

30 B. i M. Bankowicz, A. Dudek, dz. cyt., s. 35 s.v. Bliskowschodni konflikt.

31 W. Pronobis, *Polska i świat w XX wieku*, Warszawa 1991, s. 432–433, *Encyklopedia historii świata*, s. 212, oraz *Mały oxfordzki słownik historii świata w XX wieku*, dz. cyt., s. 409 s.v. Kryzys naftowy po wojnie Jom Kippur.

państwa żydowskiego i nawiązał z nim stosunki dyplomatyczne. Układ ten spowodował izolację Egiptu wśród państw arabskich<sup>32</sup>. Prezydent Egiptu Anwar as-Sadat i premier Izraela Menachem Begin w 1978 r. otrzymali Pokojową Nagrodę Nobla.

Kim był premier Izraela, czy jego życie i karierę polityczną cechowała postawa pacyfistyczna? Menachem Begin (ur. w 1913 r.) w latach 1949–67 i 1969–1977 był liderem opozycji w Knesecie. Piastował w latach 1973–1983 funkcję przywódcy bloku partii prawicowych Likud. W okresie 1977–1983 pełnił urząd premiera<sup>33</sup>. Rząd Menachema Begin na terytoria okupowane po „wojnie sześciodniowej” zaczął traktować (zwłaszcza Zachodni Brzeg Jordanu i strefę Gazy) jako „wyzwolone ziemie narodu żydowskiego” i zakładał tam liczne zmilitaryzowane kolonie<sup>34</sup>. Menachem Begin był gorącym zwolennikiem agresji izraelskiej na Liban w 1982 r. Wobec protestów społeczeństwa przeciwko wojnie izraelsko – libańskiej podał się on do dymisji we wrześniu 1983 r. Można w tym miejscu zauważyć, że premier Izraela nie kierował się ideami pacyfistycznymi w swym życiu. Nawet po otrzymaniu Pokojowej Nagrody Nobla nadal planował agresje, podboje i wojny. Nie był zatem godną osobą, by dostąpić zaszczytu znalezienia się w gronie laureatów tej prestiżowej nagrody.

Anwar as-Sadat ten polityczny zwrot w kierunku Izraela przyplacił życiem. Został zamordowany w 1981 r. przez członków arabskiego fundamentalistycznego ugrupowania „Bractwo Muzułmańskie”. Egipt ten zwrot opłacił izolacją w świecie arabskim. Liga arabska wykluczyła go ze swych szeregów.<sup>35</sup> Nie możemy również o nim powiedzieć, że był przeciwnikiem wojen. Sam rozpętał konflikt zbrojny z Izraelem, wycofał się z niego gdy jego prowadzenie nie było mu politycznie na rękę. Otrzymał jednak Pokojową Nagrodę Nobla.

10 grudnia 1991 r. król Szwecji Karol XVI Gustaw wręczył Nagrody Nobla. Laureatką Pokojowej Nagrody została Aung Sang Suu

32 Historia świata, (red.) E. Wright, Warszawa 1992, s. 723, B. i M. Bankowicz, A. Dudek, dz. cyt., s. 296, s.v. Sadat, W. Pronobis, Polska i świat w XX wieku, Warszawa 1991, s. 433.

33 *Popularna Encyklopedia Powszechna*, t. 2, Kraków 1994, s. 90, s.v. Begin Menachem.

34 W. Pronobis, Polska i świat w XX wieku, Warszawa 1991, s. 433, Mały oxfordzki słownik historii świata w XX wieku, dz. cyt., s. 46, s.v. Begin.

35 Encyklopedia historii świata, dz. cyt., s. 212.

Kyi<sup>36</sup>. Jest ona birmańską opozycjonistką, trzymaną w areszcie domowym przez juntę wojskową. Została uhonorowana za pokojowe działania na rzecz praw ludzkich. Nie mogła sama odebrać Nagrody. W jej imieniu uczynił to mąż wraz z synami. Mowę dziękczynną wygłosił Aleksander, 18-letni syn. Birmańska opozycjonistka – kobieta drobnej postury jest bożyszczem ruchu demokratycznego w Myanmar. Należy do grona dysydentów. Wielu z obecnych polityków uznaje, że grono to stanowią ci, którzy przyjęli na siebie dobrowolnie rolę – „szlachetnych szaleńców walczących z wiatrakami”. Wielu z nich doczekało się spodziewanych efektów, dowodząc wbrew wielu opiniom, że kropla naprawdę draży skałę. „Dysydent nie jest liderem ruchu społeczno-politycznego, lecz samotnikiem funkcjonującym w systemie totalitarnym” – uważa Marek Nowicki, szef Fundacji Helsińskiej w Polsce. Termin ten pojawił się w okresie kontrreformacji (połowa XVI – koniec XVIII w.) i oznaczał wtedy „odmieńca religijnego”. Dziś dysydentem staje się ktoś, kto nie akceptuje otaczającej go rzeczywistości społecznej i politycznej i idąc za głosem sumienia, działając z pobudek moralnych, głosi poglądy wbrew zdaniu większości lub władzy.

Społeczeństwo Birmy, które doczekało się własnej laureatki Pokojowej Nagrody Nobla, liczy na zmiany w swym kraju. Aung Sang Suu Kyi przez lata przebywała w areszcie domowym<sup>37</sup>. Przed rokiem została uwolniona, lecz nadal nęka ją policja. Birmańczycy mają nadzieję, że junta wojskowa w końcu pójdzie na ustępstwa, ponownie ogłosi wolne wybory.

We współczesnym świecie możemy spotkać dysydentów na niemal wszystkich kontynentach. W Azji poza Birmą najbardziej dramatyczna sytuacja panuje w Chinach. Od czasu masakry na placu Tian'anmen świat coraz częściej poznaje nazwiska ludzi, którzy odważyli się przeciwstawić chińskim komunistom. Przyznaną przez Parlament Europejski nagrodę im. Andreja Sacharowa (laureata Pokojowej Nagrody Nobla z 1975 r.) w Strasburgu otrzymał Wei Jingsjeng z Chin. 49-letni, były elektryk, Wei spędził w więzieniu prawie dwadzieścia lat. Nagrodę odebrała siostra Wei-Black. W przemówieniu dziękczyn-

36 Popularna Encyklopedia Powszechna, t. 11, Kraków 1996, s. 237, s.v. Nagroda Nobla w latach 1988–1992.

37 J. Miciuń, *Vademecum Maturzysty – Historia Najnowsza po 1945 roku*, Warszawa 1997, s. 310.

nym powiedziała, „że tolerowanie szalonych represji partii komunistycznej wobec pokojowych i rozsądnych wysiłków chińskich demokratów znaczy, iż Chiny przegapią szansę harmonijnej zmiany”.

Wei Jingsjeng nie jest jedynym opozycjonistą z Chin, osadzonym w więzieniu przez czerwonych mandarynów. Innym dysydem jest „żelazny człowiek”, wzór postępowania dla chińskich studentów – Liu Gang. Był on jedną z najważniejszych postaci podczas demonstracji na placu Niebiańskiego Spokoju w 1989 r. Do grona tego możemy również zaliczyć Harego Wu, działającego na emigracji w USA. Podróżując po świecie, obnaża mechanizm represji chińskiego reżimu.

Na aktywny opór decydują się także przeciwnicy junt i dyktatur w Afryce. Pomimo słabnięcia reżimu w Lagos, Wole Soyinka, nigeryjski pisarz i noblista, z powodu działalności opozycyjnej zmuszony został do wyjazdu za granicę. Jego rodak, również polityk i pisarz z prowincji Ogoni, Ken Saro-Wiwa, nie był tak przezorny, co przyplacił życiem. Junta skazała go na śmierć, preparując dane o rzekomym udziale dysydenta w masakrze jego własnego plemienia.

Nie brak też przeciwników reżimu w państwach powstających po rozpadzie Jugosławii i ZSRR. Zadeklarowanym dysydem jest Vuk Drasković, lider opozycji w nowej Jugosławii, człowiek stale prześladowany przez autorytarny reżim Slobodana Miloševicia. Mimo szyskan Drasković nie poddaje się w walce o demokrację, a sukces opozycyjnych demonstracji w Belgradzie świadczy o tym, że jego działalność po latach znalazła naśladowców. Mimo przemian politycznych „myślenie dysydenckie” jest ciągle obecne w Rosji. Najmocniej je uosabiał Siergiej Kowalow, były rzecznik praw obywatelskich, od dawna będący w opozycji wobec władzy w Moskwie.

W państwach, które wkroczyły na drogę demokracji, rolę działaczy dysydenckich przejmują organizacje obrony praw człowieka. Pomimo to, są tam ludzie dostrzegający szkodliwość czy niedoskonałość obowiązującego ustawodawstwa i uciekający się do obywatelskiego nieposłuszeństwa. Decydujący się na takie postępowanie, świadomie łamią przepisy prawa, a następnie w poczuciu dobrze spełnionego obowiązku poddają się osądowi. Skazanie często prowadzi bowiem do społecznego wstrząsu, mogącego doprowadzić do przemian demokratycznych.

Pokojowa Nagroda Nobla jest przyznawana za podejmowanie pokojowych inicjatyw na polu międzynarodowym oraz za pokojowe rozwiązywanie konfliktów wewnętrznych czy międzypaństwowych. Czasami jednak sami laureaci nie są głosicielami pokoju, lecz w swoim życiu kierują się zasadami siły, wojny czy agresji. Pokojowa Nagroda Nobla bywa nagrodą polityczną.